

KÓS KÁROLY

A LOVAKRÓL (részlet)

Ami régi és mai könyvekből, hozzáértő gazdáktól és a magam tapasztalataiból tanultam a lovakról, azt foglaltam össze e könyvecskében elsősorban a magam mulatságára és tanulságára. De ha másvalaki is olvasná, bizonyosan nem lenne abból kára, hanem haszna, úgy lehet. Ezt akomám s ezért kezdetem írni könyvecskémet a lovakról az Úr születésének MCMXXXVIII esztendőjében húsvét ünnepének első napján Kalotaszegen. Sztánán.

5. §. A jó s nemes erdélyi lónak kitenyésztéséről való cikkely

Erdélynek legősibb lova a keleti mongol fajta volt, amelyik évszázadokon át folyton török véru lovakkal keveredve s javulva végül is a megállapodott keleti erdélyi lófajtává alakult, mely a mi gyege, száraz, hegyi legelőnkön és szűkös takarmányviszonyaink között is, maradványaiban mai napig gazdáink kezén van. E kitanó és nekünk megfelelő lófajtának máj, leromlott, sőt elkorcsosodott és külső formáiban is megcsúszott állapotából való megjavítása és megcsépezése, megtartva a benne megörzött igénytelenséget, edzést, szíjasságot, kitartást, jámborságot és okosságot, többféle módon történhetik:

1./ Természetesen és olelson (ami a legbiztosabb, de a legtöbb hozzáértést, türelmet és szeretetet igénylő mód) pusztán helyes neveléssel párosított kiválasztással, vagyis az ősi, belső tenyésztés útján.

2./ Keresztezéssel, illetőleg visszatenyésztéssel.

3./ Leggyorsabban pedig a két nemesítő-tenyésztő módszernek együtt s egyszerre való alkalmazásával. A keresztezés, vagyis a vérel való nemesítő tenyésztés céljára alkalmas fedező menül szolgálhatnak:

1./ ha kisebb, igénytelenebb és fürgébb hegyi ló kitenyésztése ill. javítása a tenyész-cél, akkor: A./ lehetőleg erdélyi honosodású, kicsi arab felvér, vagy túlynyóan keleti véru, megállapodott kicsi arab-török felvér men felül meg, B./ kis lipicai men. C./ bizonytalan leszármazású, de arányos felcélűsű, a keleti háttas ló jellegű és sajátos tulajdonságait határozottan magán viselő, lehetőleg valamelyik jónévű, régi erdélyi tenyésztésből elszármazott men.

2./ Ha nagyobbtestű, súlyosabb, de igényesebb ló a tenyész-cél, akkor valamely durvább, koményebb felcélű felvér men, pl. kis- vagy nagy Nonius, méginkább North Star-Furió, de leginkább nagyobb testű angol-arab, vagy arab felvér men a megfelelő fedező men.

Ha valaki azt kérdi, hogy a kicsi erdélyi gazdaság, a falusi kisgazda hogyan tenyészthet sikerrel és eredményesen lovat, ezt válaszolom: Régen, amikor a sok földnek csak kicsi része szántódott és kaszálódott, akkor a lovak szaporítása és nevelése csak legelőkon és ménesekben történt. Ménest fejedelmek, mágnások, nemcs és paraszt-közsegek tartottak. A nemes arab-török véru híres erdélyi ló kitenyésztése ilyen felvad ménesekben történt, melyeknek csak a szaporítás és a kiválasztással ill. keresztezéssel való fajta-javítás volt a céljuk. A ménesbeli lovat nem használták munkára, a ménest szabadon hagták, csikó pajtát nem látott, abrakot sem, telén szénát is keveset, hanem szalmán teleltek s éheztek.

A ménesekben való ez az ősi, természetes tenyésztési mód azonban ma már megszűnt. Téli istállózással összekötött nyári legelőjű ménesek száma is megcsappant. Romániában csak az állam tart nagy méneseket tenyészmenek kitenyésztésére, néhány nagyon lepadó birtokú régi lótenyésztő mágnásunk (Gr Bánffy-Bonczhidán, Gr Wass-Cegen, Gr Wesselényi-Zsibón) tartja még a régi híres ménesének töredékét, inkább emlékképpen, mint komoly eredménnyel. Ezen kívül néhány hunyad-megyey, havasalji román község tartja a maga hegyi mokány lómeneszeit, de a lovak száma ezeknél is megcsappant és minőségük sem a régi ma már. Külföldi mintára lótenyésztő szöveteletcünk, társaságaink vagy szindikátusaink nincsenek, melyek közös löleget, vagy bár csikó legelőt, illetőleg helyes tenyészéel szerinti való tenyészmen tartanának, és rendszeres,

kötelező törzskönyvezést vezetnének be. Tehát ma a kicsi gazdaságok löállományának helyes irányú pótlására, javítására, nemcsítésére, ill. értékes tájfajta kitenyésztésére intézkedni kell, ellenőrző szervek népünk számára nem állnak rendelkezésre. Segíteni magunkon azonban okosan szervezett házi tenyészéssel lehet és kell. Ez pedig abból áll, hogy a gazda használati lovat az illető vidék számára egyöntetűen s helyesen megállapított tenyészéel szerinti (külsőben s lehetőleg tulajdonságaikban is) kiválasztott kancák legyenek, melyek rendszeresen dolgoznak ugyan hámban, illetőleg nyeregben, de a gazda megfelelően tartja, gondozza, hágtatja és csikóztatja őket, a csikókat neveli, belőlük a megfelelő kancaanyagot, mely a továbbtenyészésre alkalmasnak látszik, kiválasztja, megtartja, és azokkal tenyészéel tovább. Fedeztetésűl pedig ugyancsak a megállapított tenyészéelnek megfelelő közös tenyészmen szolgál, melynek gazdája lehet az állam község, tenyészéel szöveteletc, társaság, szindikátus, gazdakör, vagy akár magános gazda is annál inkább, mert a mént éppen úgy lehet használni, mint a kancát, vagy herélet.

A helyes házi lötenyészéel kondíciói ezek:

1./ A tenyészéelkancákat a gazdaságban jól és lehetőleg állandóan kell kihasználni tudni, tehát a gazdának fölösleges kancalovat tartania: fényűzés, mert a tenyészéel a kicsi gazdaságban fontos, de nem föcl. Az elcéllet közvetlenül megelőző és követő időben a gazdaság munkái úgy legyenek beosztathatók, hogy a vermes kancákat kimélni lehessen (összesen kb. 4 héti).

2./ Az eladó lónak és kiscéljétezt csikónak megfelelő piaca legyen, vagyis megfelelő ára. Miután az ép, helyes felcélűsű lónak mindig jobb az ára, mint a hibásnak, seletcsnek, csúfnak, tehát csak jó, hibátlan és szép lö szaporítására kell törekedni a gazdának. A legjobb anyagot eladni nem szabad, hanem tenyészéelre használni.

3./ Tenyészéelre csak megfelelő mént szabad használni. A mén fajtáját ok nélkül cseréletcni nem szabad.

4./ Tudással és előrelátással kell tenyészéelteni. Mindenekelőtt megfelelően gondozni a kancákat és lehetőleg legelőn nevelni a csikókat.

E kondíciók szerinti valamilyen tenyészéelre való berendezkedést a magunk erejéből kell megcsinálnunk. Nekünk erdélyi magyaroknak az államra, s az államtól függ bármily közületre számítunk nem lehet, nem szabad. De példának vehetjük a magunk számára a szászok medgyesi marhatenyészéel szindikátusát, mely két évtizedes munkájával [1891-1914] a külöföldi szász vidéken az egykori, de idővel meg nem felcél, mert nem elégé jövedelmező pingvau marhafajta az általa bevezetett tisztavérű szimentálival szoritotta ki és ennek tenyészéelét olyan fokra emelte, hogy ma szinte hihetetlen áron vásárolják a medgyesi vásárokon a szindikátus által törzskönyvezett tenyészállatokat és tejelőteheneket. A szindikátusnak ma 237 tagja van és 860 törzskönyvezett állata. A tavalyi (1937) vásárjukon egy 7 hónapos bika 40 000 lejen és egy kisborjas tehén 18 000 lejen kelt el, és ugyanakkor egy ugyanolyan, de nem törzskönyvezett szép szimentáli tenyészéelbika ára legfeljebb 15 000, egy tejelőtehen ára legfeljebb 10 000 lej volt azon a vidéken is. Amit a szászok csináltak, nem boszorkányság, 8-10 gazda már minden áldozat nélkül megalakíthatja a kalotaszegi lötenyészéel-szindikátust egyetlen tenyészmen-csikó megvásárlásával, a megfelelő tenyészéelkancá-állomány kiválasztásával és tenyészéelbe való állításával és csikólegelő bereléssel, ill. egy csikópásztor tartásával, valamint a rendszeres, kötelező és igazolt törzskönyvezés bevezetésével. Ezen a módon 10-15 év alatt már megmutalkozna az eredmény egy valamennyire már típusos, értékében emelkedő, mert jóhírű kalotaszegi tájfajta löförs kialakulásában.

S ime kit kezdettem ebben az esztendőben húsvét ünnepének első napján, a lovakról szóló kis könyvecske írását, bevégeztem e mai napon, újkenyérre való úrvacsora-vétel-nasárampon, augusztus havának 28-d napján. S kezdetem volt az írás szótán házunkban, ki Varjúvárnak nevűnek az ittvaló emberek s elvégeztem a Dömbü-Cruči-hegy oldalán a nyáron befejezett tanyaházamban.

[Kós Károly kézzel írott és rajzolt, maga faragta fatáblába kötött könyvéből és alkalommal jelenik meg clözör egy részlet nyomtatásban. - szerk.]